

Neskelbta Greimo recenzija apie Jono Balio *Lietuvių tautosakos skaitymus*¹

1992 metų rudenį Algirdo Juliaus Greimo našlė ir intelektualinio palikimo paveldėtoja Teresa Mary Keane Greimas Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriui perdavė visus lietuviškus dokumentus iš A. J. Greimo asmeninio archyvo². Pastaraisiais metais tiriant jo lietuviškąjį paveldą³, daugiausia šiame, paties mokslininko išsaugotų dokumentų fonde rasta bent keliolika iš pažiūros parengtų spaudai, bet jos puslapių taip ir nepasiekusių rašinių. Tarp jų – ir čia skelbiamas trijų lapų rankraštis be datos (VUB RS, F245-52), autoriaus pavadinimas „Tautosaka“. Vėliausias šiame tekste minimas šaltinis – antrasis Mirčos Eliadės (Mircea Eliade) *Tikėjimų ir religinės minties istorijos* tomas išėjo 1978 metais, taigi ši refleksija galėjo būti parašyta tais metais arba šiek tiek vėliau. Paties A. J. Greimo pirmasis mitologijos studijų tomas – *Apie dievus ir žmones* – buvo išleistas visai netrukus, 1979-aisiais⁴, o Jonas Balys recenzavo jo mitologijos sampratą ir tyrimų metodą dukart – 1977 ir 1981 metais⁵.

Rankraštyje išlikę A. J. Greimo atlikto redagavimo pėdsakai (vienas kitas perbrauktas ir kitu pakeistas žodis ar papildymas) parengtame tekste nenurodomi, nes redakciniai autoriaus apsisprendimai visais šiais atvejais aiškūs. Pagal dabartines taisykles pataisyta tik žodžių rašyba ir skyryba. Visa informacija išnašose – parengėjos papildymai.

Jūratė Levina

-
- 1 Jonas Balys. *Lietuvių tautosakos skaitymai*, d. 1–2, Tübingen: Patria, 1948.
 - 2 Dokumentų perdavimo–priėmimo aktas Nr. 84, 1992.09.25, VUB RS, F245.
 - 3 A. J. Greimo semiotikos ir literatūros teorijos centre išsamūs žymiojo semiotiko lietuviškojo paveldo tyrimai vykdomi nuo 2015 metų. Šiais A. J. Greimo šimtųjų gimimo metinių metais, kuriuos minime nacionaliniu ir tarptautiniu mastu kartu su UNESCO, jo archyvinio paveldo dokumentų publikacijos rengiamos Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai iš dalies remiant projektą „Algirdo J. Greimo neskelbtų egodokumentų sklaida“.
 - 4 Algirdas Julius Greimas. *Apie dievus ir žmones: lietuvių mitologijos studijos*, Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1979.
 - 5 Jonas Balys. „Apie mitologiją iš esmės“; *Naujoji viltis*, 1977, Nr. 10, p. 40–51; Jonas Balys. „Apie dievus ir žmones (A. J. Greimas)“; recenzija: *Apie dievus ir žmones. Lietuvių mitologijos studijos*, Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1979, *Aidai*, 1981, Nr. 1–2, p. 60.

Tautiška
 Jono Balio Lietuvių Tautiškos Klai-
 tymas, pamažu ima isoristi meno es-
 menis, slepta aistra. Vakar juos ~~per~~ ki-
 gėm skaitė, jau ketvirtąjį kartą. Per meš-
~~to~~ syki, pristinam, skaidėm juos kartą
 rataros dūpų Perypūse, liks rėmėn manuo-
 se ir skaidėmas redyti ir recensuoti - kurio
 nepatvirtos nei menes, nei to skaidėmų
 autorias. Skaidėm Tada ser goim, ja pa-
 reipa kovoti prieš sovietiniais, petištes-
 mų, prieš kelkų "lietuviškus" Klai-
 kurio Balio išvystytos tautos dvasios
 ir pagelbų. Lietuviškos petištes nesėmė
 vi (VI) amū, pes - būdūmū tipas ir reco-
 mendūmū šuoopūmū būdūmū, rėbūmū "vėičio
 protas", o ne tautiškos esmės. Dievės
 dūmū, ir kurio petištes kovai Tauto ge-
 nojus, yra tik laisvės kovai, du tautiš-
 mos: juokūmū ir tūmū, kas ja laisvėm
 kaip tūmū, kurio su peoro laisvėm motū
 cėnuo tūmū, kurio ordūmū, rėmū-
 du rėpūmū - surmūmūmū.

Tautosaka

[ALGIRDAS JULIUS GREIMAS]

Jono Balio *Lietuvių tautosakos skaitymai* pamažu ima išvirsti mano asmeniškai, slapta aistra. Vakar juos baigiau skaityti jau ketvirtąjį kartą. Pirmąjį sykį, prisimenu, skaičiau juos karštą vasaros dieną Paryžiuje, likęs vienas namuose ir skubėdamas rašyti jų recenziją – kuri nepatenkino nei manęs, nei tų skaitymų autoriaus⁶. Skaičiau tada savo pirmąją pareigą kovoti prieš sentimentalųjį patriotizmą, prieš bet kokį „liaudiškumą“. Kai kurios Balio išryškintos tezės atėjo man į pagalbą. Lietuviškosios patarlės ne senesnės už XVI amžių, jos – buržuazinio tipo visuomeninių sluoksnių kūrinys, riebaus „sveiko proto“; o ne tautiškumo išraiška. Liaudies dainos, į kurias įsikūnijęs koks tai tautos genijus, yra tik baudžiavos laikų dūsavimai: juokinga atrodo, kad jas liaupsina kaip tik tie, kurie su pačia liaudimi nieko nenori turėti, kurių vienintelis nuoširdus rūpestis – sumiesčionėti.

Antrąjį kartą prie *Skaitymų* grįžau jau daugeliui metų prabėgus, kai iš arčiau ėmiau domėtis Freudu ir psichoanalize⁷. Gastono Bachelard'o *Ugnies psichoanalizė*⁸ perskaičius, ėmė knietėti pasižiūrėti, kaipgi senovės lietuviai į ugnį žiūrėjo. Bachelard'as, mano manymu, galutinai nustatė ryšį tarp seksualinio akto ir ugnies, net ir ugnies išgavimą trynimo būdu – tai, žinoma, tik prielaida – siūlydamas aiškinti lytinio akto pamėgdžiojimu. Lietuviškoji tautosaka – bent Balio atrinkti jos pavyzdžiai – pilna šio ryšio pavyzdžių. Tikra ugnis – tik toji, kuri išgauta trynimo būdu. Joninių nakties papročiai – jaunų susikabinusių porų šokinėjimas per tuo būdu užkurtą laužą, galvijų per jo pelenus varymas ir t. t.; vestuvinės apeigos, kuriose ugnis nuolat tapdinama su jaunąja ir vaisingumu; visas šeimyninis Gabijos kultas – viskas rodo ugnies simbolikos (o ne ugnies garbinimo) plačią vietą mūsų senovės religijoje. Tačiau užtikau ir keistą J. Balio tvirtinimą, kad Joninių papročiai nieko bendro su Saule ir jos grįžimu neturi. Nekalbu jau apie *stebulę* – Saulės simbolį,

6 Algirdas Julius Greimas. „Liaudies kultūros pūdymuose (Dr. J. Balio *Lietuvių tautosakos skaitymų* pasirodymo proga)“, recenzija: Jonas Balys, *Lietuvių tautosakos skaitymai*, Tübingen: Patria, 1948, 2 d., skiltyje „Knygos“, *Viltis*, 1949, Nr. 1, kovas, p. 37–38; nauja redakcija iš originalaus mėširaščio Algirdas Julius Greimas. *Apie viską ir nieką: žmogus, visuomenė, kultūra*, parengė Jūratė Levina, Vilnius: Versus aureus, 2017, p. 67–72.

7 A. J. Greimas pirmą kartą skaitė Sigmundą Freudą prancūziškai apie 1949 metus Aleksandrijoje, paragintas Moustaphos Safouano (žr. Algirdas Julius Greimas. „Semiotikos istorija yra mano asmeninė istorija“, in: *Algirdas Julius Greimas: asmuo ir idėjos*, t. 1, sudarytojas Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 2017, p. 91; „Laiškas Arvydui Šliogeriiui, 1990.8.29“, in: *Algirdas Julius Greimas: asmuo ir idėjos*, t. 1, p. 407; Thomas F. Broden. „Gyvenimo chronologija“, in: *Algirdas Julius Greimas: asmuo ir idėjos*, t. 1, p. 713).

8 Gaston Bachelard. *La psychanalyse du feu*, Paris: Gallimard, 1938.

vartojamą tiek Joninėse, tiek ir Užgavėnėse. Bet pati Saulė, kaip ugnies ir šilimos šaltinis, tiesiog negali neįeiti į ugnies tematiką. Saulės kultas, tiesa, paskutiniu metu nebe madoj folklore, bet saulė dėl to dar neužgęsta.

Šis pavyzdys būdingas visam Balio veikalui: darbas labai rimtas, gerai dokumentuotas tol, kol liečiami tik agrariniai ar namų kultai ir papročiai. Kai tik reikia surišti šiuos žemesniojo tipo kultus su senovės lietuvių religija ir kosmogonija – pritrūksta nesakysiu drąsos, bet tiesiog noro eiti toliau, atšviežinti šias suprastėjusios religijos liekanas, ekstrapoliuoti, atstatant senovės lietuvių religinę sistemą.

Bet tai jau liečia tretįjį mano kontaktą su *Skaitymais*. Grįžau prie jų, studijuodamas Mircea Eliades *Religijų istoriją* ir senosios Indijos mitus ir religijas⁹. Visa ši mitų kūrimo ir funkcionavimo sritis įeina į mano, kaip lingvisto, medžioklės plotus, ir Balio *Skaitymai* tampa lyg ir savotiškas apsidimas. M. Eliade knygos suskirstymas į skyrius atitinka *grosso modo* Balio pasirinktąjį planą. Bet koks išeities taškų skirtumas! Ir Eliade kalba apie vandenį, dangaus kūnus: mėnulį, saulę, žvaigždes, bet – kaip apie religinius simbolius, išsivysčiusius į plačias tematikas, į atskirus kultus. O J. Balys visur mato tik „gamtos reiškinius“, kuriuos neišmanėliai senovės lietuviai, kaip ir kitos primityvios laukinės tautelės, sudievina iš baimės ar nežinojimo. Atsiverčiau ta proga ir A. Šapokos *Lietuvos istorijos* įžangą, kurioje kalbama apie aisčių religiją. Neiškenčiu nepacitavęs viso, paties autoriaus pabraukto, sakinio: „visi jie garbino gamtą ir visus nesuprantamus jos reiškinius laikė nežemiškais jėgomis.“¹⁰ Žinoma. Bet ar apsimoka tada iš viso užsiiminėti religijos studijomis?

Nutarus religija domėtis, jos pasirinkimus visų pirma reikėtų priimti kaip religinius faktus, o ne kokius gamtinius reiškinius. Tam galėtų daug padėti mūsų vaikystėje nuoširdžiai išgyventa katalikybė. Komuniją priimdami, mes kartu valgėm ir baltos duonos plokštelę, ir Dievo kūną. Ar tai reiškia, kad katalikai garbina gamtos reiškinius, specialius miltų gaminius laikydami dievybėmis? Ne. – Bet šis religinis faktas niekuo nesiskiria nuo senovės lietuvių iš Dangaus nukritusių Dievo Akmenų garbinimo: ir jiems Akmuo buvo drauge ir akmuo, ir dievas. Visi religiniai faktai struktūriniai turi tą patį statusą: santykis miltai – dievybė, akmuo – dievybė yra toks pat abiejose religijose, tai ne lygybės, o atitikimo santykis. O kad krikščionybė yra tikra religija, o „lietuvybė“ – netikra, tai čia jau kitas – tikėjimo ir asmeniško užsiangažavimo reikalas, nieko bendro neturįs su religijų mokslu, bet jam ir neprieštaraujās.

Parengė Jūratė Levina

.....
9 Mircea Eliade. *Histoire des croyances et des idées religieuses*, t. 2: *De Gautama Bouddha au triomphe du christianisme*, Paris: Payot, 1978.

10 *Lietuvos istorija*, red. A[dolfas] Šapoka, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija, 1936, p. 34.